

ТРИ СТОРІНЦІ ПРО ПЕРЕКЛАД

Добре пам'ятаю, як наприкінці листопада 1994 р., незадовго до мого від'їзду з Варшави, мені раптом зателефонував професор Януш Рігер і запропонував заходитися коло перекладу «Історичної фонології української мови». Ідея була зовсім несподівана, і я не пристав на неї відразу, пообіцявши відповісти *po namysle*. Роздуми не забрали забагато часу: вже 9 грудня я вислав до Польщі листа, де висловлював принципову згоду спробувати, що́ з того вийде, — і не лише свою, але й мого давнього приятеля та колеги Андрія Даниленка, якому теж заїмпонував цей проєкт. Перші проби перекладу, зроблені нами обома, помандрували до автора 7 березня 1995 р., а останню крапку в ньому (не беручи редакторської та коректорської роботи) поставлено 21 березня 1999 р. Отже, праця тривала понад чотири роки. Коли вона була в розпалі, я, приголомшений її огромом, написав Юрієві Володимировичу буквально таке: «Уже півтора року триває наше перекладання. І потриває ще, мабуть, із рік. [То була занадто оптимістична оцінка]. Не виходжу з дива: якщо на переклад треба стільки часу та сил, то скільки ж витрачено на написання?» Відповідь тоді не забарилася: «Це кумедно, але я не можу згадати, коли я почав працювати всерйоз і виключно над своєю фонологією. Мабуть, щось у межах 13–15 років» (лист від 3 березня 1997 р.).

Величезним обсягом книжки та неможливістю її перекладу «враз» зумовлено певні об'єктивні труднощі з дотриманням консеквентності терміновжитку. Хоча найпершим кроком у роботі було складення англо-українського термінологічного покажчика, переглянутого, частково виправленого та схваленого самим автором, із часом на думку спадали нові, влучніші відповідники, що їх треба було розставити по своїх місцях. Дуже показовим є приклад із англійськими термінами *cluster*, *sequence* і *group*. Спочатку я запропонував був перекладні еквіваленти *збіг*, *сполука* та *група*. Юрій Шевельов зреагував так: «Важко знайти добрий переклад на англійське *sequence* і *cluster*. Ваше *збіги* — дотепне, але воно має нюанс випадковості (збіг обставин), тому частіше доведеться, мабуть, давати *сполука* або *звукосполука*» (лист від 11 жовтня 1995 р.). Утім, розрізнення між ни-

ми здавалося мені настільки важливим, що я переогодом засугерував інший варіант: *cluster* = *скупчення*, *sequence* = (*звуко*)*сполука*. Відповідь Юрія Шевельова: “Я в принципі не проти “скупчення приголосних”. Але і це, і *група* – якось пахнуть описовістю, а не мають термінологічного вигляду. Я не збираюся накладати заборону на скупчення, але вони обоє мають як не бажану позадню рису випадковості. ... Від цього відтінку вільний англійський *cluster*, хоч може воно в дійсності так і є, а ми шукаємо неможливого” (лист від 5 квітня 1999 р.). В остаточному тексті перекладу вжито-таки *скупчення* (і – відповідно – *розкучувач* замість *cluster-breaker*). Відповідальність за це лежить на мені – “якоюсь мірою співавторові” (лист від 19 січня 1996 р.) українського тексту. Принагідно мушу скласти опізнену посмертну подяку Юрієві Шевельову, який анітрохи не впливав на перекладачів своїм велетенським авторитетом. У тому-таки листі перечитую рядки: “Взагалі я не маю наміру диктувати... Я подаю Вам свої міркування, Ви вирішуєте. У мене голова, і в Вас голова. (Майже цитата з Шевченка)”. А трохи згодом Юрій Володимирович писав: “Нагадую Вам, що маю два стилі поправок. Якщо в перекладі слово не викреслене, а мій варіант надписаний, це означає, що остаточний вибір дається Вам. А якщо слово в Вашому тексті закреслене, це означає, що, на мою думку, мій варіант я хотів би мати втіленим у текст, якщо у Вас нема серйозних заперечень” (лист від 11 лютого 1996 р.). Зрештою, останні термінологічні виправлення до тексту внесено мало не напередодні друку. Велика заслуга в цьому належить моїй молодій колежанці Вікторії Піддубній, яка напрочуд сумлінно опрацювала тематичний покажчик до книжки (як і покажчик українських слів та іменний покажчик).

Читачеві, що матиме нагоду порівняти між собою оригінал і переклад, одразу впаде в око більша шрифтова “строкатість” українського видання. Вона пов’язана з тим, що в оригіналі всі кириличні приклади подано звичайною письмівкою в латинській транслітерації. Цей варіант, звісна річ, був неприйнятний в українському друці. Тому довелося вдаватися до зворотної транслітерації прикладів кирилицею. Поза сумнівом, то не є надто певний спосіб подання прикладів. За виправдання (бодай часткове) може правити та обставина, що й далеко не всі з-поміж наявних публікацій пам’яток є бездоганні щодо відтворення правописних особливостей. Лихові спробувала зарадити професор Харківського університету Фросина Широкоград, яка відшукала й перевірила чималу частину цитованого мовного матеріалу за приступними виданнями пам’яток. За це їй належить велика подяка. Та все ж повністю відтворити лектуру Юрія Шевельова, звичайно ж, не було змоги. Тому доброзичливий читач буде змушений поблажливо ставитися до випадків “умовного” вжитку букв на кшталт **я** замість **ѧ** та **ѧ**, **щ** замість **щ** чи **о** замість **ѡ** в давніх пам’ятках (утім, на поправне відтворення тієї риси, яка щоразу є предметом конкретного розгляду, завжди можна покладатися). Задля хронологічного й типологічного розрізнення цитованого матеріалу вжито неоднакових графічних засобів: приклади з давньо- та середньоукраїнської доби (до середини XVIII ст.) подано шрифтом, наближеним до традиційного українського півставу, пізніші – звичайною письмівкою. Так само й для

всіх чужих мов із латинською графікою застосовано звичайну письмівку. Натомість напівжирна письмівка (латиницею) використовується як засіб фонетичного/фонематичного запису. Нею позначаються як поодинчі звуки чи фонемі, так і звукосполучки, а крім того — слова чи словоформи, для яких бракує писемної фіксації (наприклад, зреконструйовані форми) або ж усталеної традиції такої фіксації (деякі діалектні приклади тощо).

Утім, попри неабияку вагу зазначених технічних моментів (і багатьох інших, незазначених), перекладачі були повсякчас наражені на значно поважнішу проблему. Її вельми влучно вхопив сам Юрій Шевельов: “Специфіка цього перекладу та, що автор сам уміє писати по-українськи і має в тих писаннях свій стиль. Але ж не буду я жадати, щоб Ви начиталися тих писань і наслідували б їх (хоч і було б приємно мати такого читача)” (лист від 19 січня 1996 р.). До умисного наслідування шевельовського стилю так ніколи й не дійшло. Якщо ж переклад бодай трохи нагадує автентичного Шевельова (на що хочеться сподіватися), це слід пояснювати спільним харківським корінням автора та його перекладачів.

Сергій Вакуленко

Харків, червень 2002 р.